

TALLINNA TERVISHOIU KÕRGKOO

Tervisehariduse keskus

Tegevusteraapia õppekava

Maila Meldre

**ÜLEVAADE TEGEVUSTERAAPIA ROLLIST JA SEKKUMISTEST NING NENDE
TULEMUSLIKKUSEST TAASÜHISKONNASTAMISELE
KINNIPIDAMISASUTUSTEST VABANENUTE VAATENURGAST**

Lõputöö

Tallinn 2024

Olen koostanud lõputöö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite töödest, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud. Luban Tallinna Tervishoiu Kõrgkoolil avalikustada oma lõputöö PDF-versiooni raamatukoguprogrammis.

Lõputöö autori allkiri

/allkirjastatud digitaalselt/

/kuupäev digitaalallkirjas/

Lubatud kaitsmisele. Töö on koostatud iseseisvalt.

Juhendaja

/nimi ja akadeemiline kraad/

/allkirjastatud digitaalselt/

/kuupäev digitaalallkirjas/

KOKKUVÕTE

Maila Meldre (2024). Ülevaade tegevusteraapia rollist ja sekkumistest ning nende tulemuslikkusest taasühiskonnastamisele kinnipidamisasutustest vabanenute vaatenurgast. Tallinna Tervishoiu Kõrgkool, Tervishariduse keskus, tegevusterapeudi õppekava. Lõputöö 31 leheküljel, 34 kirjandusallikat.

Lõputöö eesmärgiks on anda kirjanduse põhjal ülevaade tegevusteraapia sekkumistest ning nende tulemuslikkusest vangistusest vabanenute vaatenurgast.

Lõputöö uurimismeetod: Töö koostamisel kasutati teoreetilist uurimismeetodit, milleks on kirjanduse ülevaade. Lõputöö tarbeks on otsitud teemakohaseid ja tegevusteraapiaalaseid teaduslikke artikleid, uuringuid, raamatuid ja väljaandeid. Autor kogus materjali interneti andmebaasidest *Google*, *Google Scholar*, *ResearchGate*, *British Association of Occupational Therapy* ja *EBSCOhost* kataloogidest ning mitmetest erialastest ja teemaga seotud elektroonilistest ajakirjadest.

Uurimistöö olulisemad järeldused: Vangistusjärgselt ühiskonda naasmine ja seal toimetulemine on suureks väljakutseks, sisaldades endas kompleksseid probleeme, mis tulenevad kogukonna suhtumisest endistesse süüdimõistetutesse ja ka endiste vangide enda sisemistest uskumustest, stigmadest enda suhtes. Lähedaste toeta ning tugivõrgustiku puudumiseta on suur oht langeda tagasi kuritegelikule teele. Tegevusterapeudil ja tegevusteraapia sekkumistel on oluline roll toetamaks edukat taasühiskonnastamise protsessi. Oluline on hinnata sekkumiste tulemuslikkust, et parendada teenuse kvaliteeti ning maksimeerida sellest saadavat kasu. Tegevusteraapia tulemuslikkuse hindamine on andnud vihjeid selle mõjust retsidiivsuse määra langusele ning üleüldisele elukvaliteedi tõusule.

Võtmesõnad: taasühiskonnastamine, tegevusterapeutiline sekkumine, tegevusteraapia vanglas

SUMMARY

Maila Meldre (2024). An Overview of the Role and Interventions of Occupational Therapy and Their Effectiveness in the Reintegration of Individuals Released from Correctional Facilities: Perspectives of Ex-Offenders. Tallinn Health Care College, Health Education Centre, Curriculum of Occupational Therapy. Thesis, 31 pages, 34 references.

The aim of the thesis is to provide an overview of occupational therapy interventions and their effectiveness from the perspective of individuals released from incarceration.

Research Method: The theoretical research method, literature review, was used in compiling the thesis. Relevant scientific articles, studies, books, and publications related to occupational therapy were searched for the thesis. The author gathered material from internet databases such as Google, Google Scholar, ResearchGate, the British Association of Occupational Therapy, and EBSCOhost catalogs, as well as from various professional and topic-related electronic journals.

Key Findings of the Research: Reintegrating into society after incarceration poses a significant challenge, involving complex issues stemming from community attitudes towards former offenders, as well as the internal beliefs and stigmas held by former inmates about themselves. Without the support of close ones and a lack of a support network, there is a significant risk of returning to a criminal path. Occupational therapists and occupational therapy interventions play a crucial role in supporting successful reintegration processes. It is important to assess the effectiveness of interventions to refine the quality of services and maximize their benefits. Occupational therapy outcome assessment has provided indications of its impact on reducing recidivism rates and improving overall quality of life.

Keywords: reintegration, occupational therapy intervention, prison occupational therapy.

SISUKORD

KOKKUVÕTE.....	3
SUMMARY	4
SISSEJUHATUS.....	6
1. METOODIKA	9
2. VANGLAST VABANENUTE TAKISTUSED ÜHISKONDA INTEGRERUMISEL	11
2.1. Häbimärgistamine ja selle tagajärjed vangistusest vabanenute tööhõivele.....	11
2.2. Kogukond ja peresuhted.....	12
2.3. Tugiteenuste kättesaadavus	14
3. TEGEVUSTERAAPIA ROLL JA SEKKUMISED NING TULEMUSLIKKUS VANGISTUSES VIIBINUD JA SEALT VABANENUD INIMESTE TASÜHISKONNASTAMISEL	16
3.1. Tegevusteraapia roll vangistuses viibinute ja sealt vabanenute rakenduses	16
3.2. Vabanemiseks ettevalmistavad ja vabanemisjärgsed tegevusteraapia sekkumised ja programmid	17
3.3. Sekkumiste tulemuslikkus.....	20
4. ARUTELU	23
JÄRELDUSED.....	26
KASUTATUD KIRJANDUS	28

SISSEJUHATUS

Seaduserikkujate vangistamisel on tähtis osa kriminaalsüsteemis karistamaks kuriteo toimepanijat ja kaitsmaks ühiskonda. Peale vangistuse lõppu naasevad kinnipeetavad oma endisesse kogukonda, olles sotsiaalselt isoleeritud ning jäädes seetõttu ilma mitmetest tähenduslikest tegevustest. See omakorda mõjutab nende füüsilist, vaimset ja psüühilist heaolu. Seetõttu on oluline vangistatute edukas taasintegreerimine ühiskonda peale nende karistusaja lõppu. (Ozkan jt, 2018: 51). Kinnipeetavad kannatavad vangistuses olles tegevusliku ebaõigluse all, mis kahjustab nende hakkamasaamist väljaspool vanglasüsteemi. Ebaõnnestunud rehabilitatsiooni tulemusel naasevad vangid vabadusse ebasobivate oskustega, mis võivad saada takistuseks nende edukale toimetulekule. (Cain, 2023: 1). Tegevusteraapia keskendub inimese heaolule ja tervisele, kasutades tähenduslikke ja eesmärgipäraseid tegevusi. Tegevuseks võib olla ükskõik milline toiming või sooritus, milles inimene osaleb – õppimine, töötamine, suhtlemine, enese eest hoolitsemine jne. Kriminaalsüsteemis on tegevusteraapeudi rolliks määratleda, millised oskused ja võimed on vangil või vanglast vabanenul ning õpetada neile oskuseid edasiseks iseseisvaks ja autonoomseks toimetulekuks, pakkuda professionaalset suunitlust, tõsta enesehinnangut, aidata leida harjumusi, mis toetaks nende füüsilist, spirituaalset ja moraalselt heaolu. (Ozkan jt, 2018: 51). Tegevusteraapia rakendamine võib aidata seaduserikkujatel suurendada enesehinnangut ja taastada usku oma võimetusse. Enesehinnang ja optimism enda väljavaadete osas võib aidata hõlbustada kurjategija taasintegreerumist ühiskonnaga. (Marc, 2017: 143).

Vangistusest ühiskonda naasmine võib süüdimõistetute jaoks olla suureks väljakutseks. Ilma piisava toetuse ja ligipääsuta vajalikele teenustele võib taasintegreerumise protsess lõppeda vanglast vabanenu jaoks mitmete probleemidega nagu kodutus, retsidiivsus, narkootiliste ainete kuritarvitamine, majanduslikud probleemid ja sotsiaalse tugivõrgustiku puudumine. Ühiskonda naasmisel vajavad seaduserikkujad rohkem abi, toetust ja juhendamist. (Devos jt, 2012: 11-12). Endised süüdimõistetud peavad tihti silmitsi seisma ühiskondlike stigmade ja häbimärgistamisega, mis võivad olla takistuseks nende majanduslikule iseseisvumisele. Seetõttu peavad vanglast vabanenute rehabilitatsiooniprogrammid pakkuma võimalusi parandamiseks nende käitumist, sotsiaalseid oskusi, emotsioonide-, aja- ja raha juhtimist ning aitama neil valmistuda sobiva töö leidmiseks. Tegevusteraapia sekkumisi ja eesmärkide seadmist rakendades võetakse arvesse iga inimese unikaalsust, arvestatakse tema huvidega ning tema tegevusvõimet puudutavate vajadustega. (Tilenni jt, 2020: 10).

Uurimisprobleem: Uuringud on näidanud tõendeid selle kohta, et tegevusteraapia rakendamine enne ja pärast vanglast vabanemist võib otseselt mõjutada retsidiivsuse määra (Butz jt, 2010: 6). Antud lõputöö on jätk 2018. aastal Helena Lõune poolt koostatud lõputööle „Tegevusterapeudi roll kinnipeetavate taasühiskonnastamisel“, mille järeldustele tuginedes leiab käesoleva töö autor vajadust pöörata rohkem tähelepanu ka raskuspunktidele ning tegevusteraapia sekkumiste tulemuslikkusele kinnipidamisasutustest juba vabanenute vaatenurgast.

Lõputöö **eesmärgiks** on anda ülevaade tegevusteraapia sekkumistest ning nende tulemuslikkusest vangistusest vabanenute vaatenurgast.

Eesmärgist lähtuvalt on püstitatud järgmised uurimistöö **ülesanded (uurimisküsimused)**:

1. Anda ülevaade vangistusest vabanenud inimeste takistustest ja probleemidest ühiskonda taasintegreerumisel
2. Kirjeldada tegevusteraapia sekkumisi, mille eesmärgiks on aidata vangistusest vabanenuid edukalt taasühiskonnastada ning anda ülevaade nende tulemuslikkusest

Töös kasutatavad kesksed mõisted:

Tegevusteraapia (occupational therapy) – *“Tegevusteraapia on eesmärgipäraselt valitud tegevuste kasutamine inimese parima võimaliku tegevusvõime saavutamiseks igapäevaelus”* (Tegevusterapeut, tase ..., 2018).

Sekkumine (intervention) – Meditsiiniliste häirete parandamise protsess või toiming (Oxford Dictionary, 2020).

Retsidiivsus (recidivism) – kitsamas mõistes tähendab see uue kuriteo toimepanekut. Eestis on retsidiivsusnäitajana arvestatud Justiitsministeeriumi retsidiivsusuuringutes isiku kuriteos kahtlustatavana ülekuulamist, millele järgneb süüdimõistva kohtuotsuse jõustumine. (Remmik jt, 2021: 21).

Taasühiskonnastamine (reintegration) – “Taasühiskonnastamine ehk sotsiaalne rehabilitatsioon tähendab vangla kontekstis tegevusi, millega soovitakse säilitada ja luua vangi

jaoks olulisi ja positiivseid sotsiaalseid kontakte väljaspool vanglat, suurendada toimetulekuvõimet ning mõjutada teda käituma õiguskaualekalts.“ (Remmik jt, 2021: 21).

1. METOODIKA

Lõputöö on koostatud kirjanduse ülevaadena ehk teoreetilise uurimusena. Selle tarbeks on otsitud teemakohaseid ja tegevusteraapiaalaseid teaduslikke artikleid, uuringuid, raamatuid, dokumente ja väljaandeid. Eesti keelsetest materjalidest on kasutatud Justiitsministeeriumi poolt väljastatud uurimust, Sotsiaalministeeriumi dokumenti ja õiguskantsleri ettepanekute dokumenti Tartu Vanglale ning tutvutud on eelnevalt sarnasel teemal kirjutatud Helena Lõune lõputööga „Tegevusterapeudi roll kinnipeetavate taasühiskonnastamisel”. Antud uurimistööl on selle jätk.

Kirjandusallikate valimise kriteeriumiteks seati tõenduspõhisus, ilmumisaasta, täies mahus ingliskeelse teksti olemasolu ja teemakohasus. Allikate otsimine ja analüüsimine toimus ajavahemikul jaanuar 2022 - aprill 2024. Otsiti eesti- ja ingliskeelseid kirjandusallikaid. Kirjandusallikate otsingule järgnes kirjandusega tutvumine, sobivuse korral talletati kirjandusallika veebilink eraldi faili hilisemaks kasutuseks. Andmebaasidest leitud materjalides leidis hulgaliselt uurimusi vangistuses viibinute tegevusteraapia sekkumiste kohta, mille puhul seadis antud töö autor prioriteediks selekteerida välja vangistusest vabanenute vaatenurka puudutav info, et töö sisu oleks vastavuses teemapüstitusega. Eestikeelsete materjalide vähesuse tõttu põhineb suurem osa lõputööst ingliskeelsetele allikatele. Lõputöö koostamisel töötati läbi 61 kirjandusallikat, millest valiti 34 sobivaks. Kasutatud allikatest 29 olid ingliskeelsed ja 5 eestikeelsed. Kirjandusallikate ilmumisaasta on vahemikus 2006–2024.

Autor kogus materjali interneti andmebaasidest *Google Scholar*, *ResearchGate*, *British Association of Occupational Therapy* ja *EBSCOhost* kataloogidest. Elektroonilistest ajakirjadest on materjali kasutatud ja analüüsitud järgnevatest väljaannetest: *Manitoba Society of Occupational Therapists*, *British Journal of Occupational Therapy*, *Annals of International Occupational Therapy*, *Senses and Sciences*, *Australian Occupational Therapy Journal*, *American Journal of Occupational Therapy*, *Social work*, *Journal of Community Development Research*, *The New Zealand Corrections Journal*, *Journal of Developmental and Life-Course Criminology*, Justiitsministeeriumi raportit ja *European Prison Rule'i* on kasutatud andmaks ülevaadet seadusandlusest. Elektroonilistest raamatutest kasutati: *Occupational Therapy - Therapeutic and Creative Use of Activity*. *Google* otsingumootorit kasutati eestikeelse info otsimiseks ning kontrollimaks osade huvipakkuvate teadusartiklite täies mahus teksti olemasolu.

Otsingusõnad olid: taasühiskonnastamine, vanglast vabanenu tegevusteraapia, tegevusteraapia vanglas, vangistusseadus, *post incarceration occupational therapy, forensic occupational therapy, re-entry after incarceration, occupational therapy re-entry programs for ex-offenders. occupational therapy in prison*. Töös kasutati eeltoodud otsingusõnade erinevaid kombinatsioone.

Antud lõputöö põhineb kirjanduse ülevaatel ning selleks on kasutatud tõenduspõhiseid allikaid. Kirjandusallikate asjakohasuse tagamiseks seati kasutatud otsingumootorites kriteeriumiteks ajavahemik 2014 kuni 2024 ning teksti täismahus olemasolu. Lõputöös on kasutatud allikaid ka varasematest perioodidest, mille sisu on leidnud kinnitust uuemates uurimustes ning mille puhul on autor pidanud uurimuste sisu ka tänapäeval aktuaalseks ja antud töösse sobivaks.

Käesolevas lõputöös on lähtutud Eesti Tegevusterapeutide Liidu eetikakoodeksi austuse- ning tõepriinsibiist (Eetikakoodeks, 2013). Lõputöö usaldusvääruse tagavad töös kasutatud tõenduspõhised ja asjakohaseid kirjandusallikad. Tekst on korrektselt refereeritud ning autoritele on viidatud vastavalt nõuetele. Teksti refereerimisel on püütud originaalallika autorite mõtteid võimalikult täpselt ja üheselt mõistetavalt tõlkida. Kõik kirjandusallikad on kasutatud kirjanduses välja toodud. Teksti tõlkimisel on kasutatud *Google Translate*'i ja *Chat GPT* abi. Lõputöö on üle vaadanud keeleteoimetaja ettevõttest Vassistent OÜ. Lõputöö kirjutamisel on lähtutud Tallinna Tervishoiu Kõrgkooli kirjalike tööde koostamise ja vormistamise juhendist, mis on kinnitatud 2023. aastal.

2. VANGLAST VABANENUTE TAKISTUSED ÜHISKONDA INTEGRERUMISEL

2.1. Häbimärgistamine ja selle tagajärjed vangistusest vabanenute tööhõivele

Enda ja oma lähedaste ülalpidamine, eesmärkide poole püüdlemine ja kogukonna tugevdamine on põhjused, miks kinnipidamisasutusest vabanenud inimesed, nii nagu me kõik, vajavad stabiilset töökohta. Kuid tihti seisavad endised kurjategijad silmitsi mitmete struktuursete takistustega tööhõive kindlustamisel, eriti vahetult pärast vabanemist. Vangistusest vabanenute töötuse määr USA-s on ligi viis korda kõrgem üldisest populatsioonist. Tööpuudus on kõrgeim esimesel kahel vabanemisaastal, mis viitab sellele, et vabastamiseelsed- ja järgsed programmid on kriitilise tähtsusega tagamaks sujuvat taasühiskonnastamist ja korduvkuritegevuse vähendamist. Töötuse määr oli madalam nende seas, kes olid vangistusest vabanenud 2–3 aastat tagasi (21% töötuid) ning madalast töötuse määrast teatasid ka inimesed, kes olid vabaduses olnud vähemalt 4 aastat (14% töötuid). (Couloute ja Kopf, 2018). Eestis on 2018. aasta seisuga peale vanglast vabanemist tööle naasnud 58% inimestest. Võrreldes 2015. aastaga on tööle naasnute määr langenud 13%, põhjused pole seni selgunud. (Kuritegevus Eestis... 2019).

Inimeste vangistusjärgsele kogemusele ja vaatenurkadele seoses internaliseeritud ja eksternaliseeritud häbimärgistamisega ning selle mõjust nende taasintegreerumisele ja tööalasele kaasamisele on vähe tähelepanu pööratud. 2020. aastal avaldatud uurimuses selgus, et endised vangid seisavad tööturule naasmise eel silmitsi mitmete internaliseeritud stigmadega. Näiteks uskumusega, et nad saavad ainult madala profiiliga töökohti ning kõrgematasemeliste töökohtade tööandjad ei võta endisi kinnipeetavaid tööle. Neil on tihti madalad või ebarealistlikud ootused karjääri tegemise osas. Mitmed uurimuses osalejad väljendasid ideed saada tööd läbi oma ettevõtmiste, isiklike sidemete või võrgustike loomise kaudu. Samuti loodetakse selle peale, et potentsiaalne tööandja ei küsi osaluse kohta kriminaalses õigussüsteemis ning jätab taustakontrolli tegemata. (Sinko jt, 2020: 7-8).

Väliselt tajutud stigmad hõlmasid endas usaldamatuse tajumist potentsiaalsete tööandjate poolt ning piiranguid tööhõives. Näiteks isikuid, kes on olnud vangistuses varguse eest, ei võeta tõenäoliselt tööle kohta, mis hõlmab rahaga ümberkäimist või jälgitaks nende tegevust rohkem. Igasuguse kriminaalse tausta olemasolu või isegi suhtlemist vangistuses olnud inimestega tajutakse potentsiaalse riskina tööturul. Uurimuses osalejad uskusid, et neil oleks paremad väljavaated saada palgatud kui esimesel tööintervjuul ei uuritaks nende kuritegeliku ajaloo

kohta ning nad saaksid ennast eelnevalt tõestada. Lisaks väljendasid osalejad, et kui nad ootaksid teatud aja pärast vanglast vabanemist, kuni nende süüteod registrist eemaldatakse, siis oleks rohkem tööandjaid nõus neid palkama. (Sinko jt, 2020: 8-9). Tööle saamine pärast karistusaja kandmist on suur väljakutse, hoolimata sellest, kas endistel süüdimõistetutel on vajalikud oskused ja kvalifikatsioon või mitte. Kriminaalkaristuse kandmise ajalugu mõjutab negatiivselt nende tööväljavaateid. Potentsiaalsete tööandjate vaatenurgast on endiste kurjategijate tööle võtmine enamasti risk, mida ei soovita võtta. (Chikadzi, 2017: 294).

2.2. Kogukond ja peresuhted

Vangistus ja sealt naasmine pole stressirohke ainult kinnipeetavale vaid ka tema pereliikmetele. Üleminekuperiood ja kohanemine seoses vangistusest vabanemisega on keeruline ja ärevust tekitav etapp, mistõttu toetuvad inimesed mitmetele toimetulekumehhanismidele ja tugisüsteemidele nagu pere ja kogukond. (Naser ja Visher, 2006: 27). Perekonnal ja sugulussidemetel on vangistusest vabanenute vaatenurgast oluline roll mõjutades nende võimekust järgida ühiskonna reegleid, takistamaks uute kuritegude sooritamist ning olemaks vastutustundlik kogukonnaliige. (Jasni jt, 2021: 29).

2018. aastal Malaisias läbi viidud uurimuses selgus, et enamus küsitletud osalejatest olid peale vangistusest vabanemist oma perekonna poolt tõrjutud. Pereliikmed suhtusid nendesse negatiivselt ja mõnitavalt ning neid ei usaldatud enam. Kõige enam häiris uuringus osalenuid see, kui pereliikmed peitsid nende eest väärtuslikke esemeid nagu ehted, rahakotid ja käekotid. Uuringu põhjal selgub, et keerukaks võib osutuda ka suhete loomine ning abiellumine. Paljudel endistel süüdimõistetutel on mitmeid raskusi ning mõnikord on seetõttu ka iseenda ülalpidamine keerukas, mis võib omakorda takistada suhete loomist. (Jasni jt, 2021: 29-31). Endistele kinnipeetavatele omistatavat negatiivset identiteeti võib süvendada ka see, kui nende pereliikmete jaoks on osalus kriminaalõigussüsteemis tavapärane ja sellesse suhtutakse hinnangutevabalt. Peresüsteemid, kelle kultuuris on vangistus uudne, võivad endise kinnipeetava hüljata ja pidada teda tema mineviku pärast häbiplekiks. (Sinko jt, 2020: 10).

Hollandis läbi viidud uuringus, kus intervjueriti kõrge profiiliga endisi kurjategijaid, selgus, et peale vabanemist oli nende süütegude kõrgetasemelise olemuse tõttu endistel kinnipeetavatel keerukas üles ehitada suhteid perega, esinesid raskused intiim- ja tööalastes suhetes. Mitmel

juhul lõppesid nende suhted vanglas oldud aja jooksul, põhjuseks oli nii vangistuse ajaline kestvus kui ka süüteo (avalik) olemus. Kelle suhted jäid püsima, kinnitasid, et nende suhete kvaliteet sai suure löögi. Tihti pidid pereliikmed silmitsi seisma endise süüdimõistetute tegude tagajärgedega ühiskonna ees. Need, kes ei olnud suhtes enne vangistamist, kuid kes soovisid partnerit leida, olid samuti hädas. Mõned intervjuueeritavad ütlesid, et häbimärgistamine takistas neil intiimsuhteid luua. (Liem ja Weggemans, 2018: 479 – 480).

Endiste kinnipeetavate edukus ühiskonda taasintegreerumisel on seotud nende kogukonna poolt aktsepteeritud saamisega. Malaisias läbi viidud uuringu põhjal kirjeldasid osalejad, et kui naabruskonnas toimus mõni kuritegu, siis peeti neid esimesena kahtlusalusteks. Naabruskonnas süüdistatakse endisi kinnipeetavaid tihti röövimistes ja vargustes, mis tuleneb kogukonnaliikmete negatiivsest suhtumisest endistesse kriminaalidesse. Neid välditakse, alahinnatakse ja tihti koheldakse ka halvasti. Endised vangid võivad tihti sattuda halbadesse suhtlusringkondadesse, kus tarvitatakse narkootilisi aineid, mis võib tugevalt mõjutada neid alustamiseks või jätkamiseks ainet tarvitamist. Sellistel ringkondadel on võimekus tagada vanglast vabanenutele finantsilist tuge ja narkootiliste ainete varustamist. (Jasni jt, 2021: 32-33). Naastes tagasi kogukonda, kus kuritegevus on normipärane osa selle toimimisest, on suurem oht retsidiivsusele. Sellistes kogukondades on vanglast vabanenutel rohkem kiusatusi ning julgustamist kaaslaste poolt, sooritamaks uusi kuritegusid. Kogukonda tagasipöördumisel tajutakse ühtlasi nii õnnetunnet, kui ka muret, sest tihti pole neil midagi ega kedagi ees ootamas. Oma kriminaalajaloost eelistatakse mitte rääkida ning seda kogemust üritatakse pigem unustada. Osalusest kriminaalõigussüsteemis ei soovita rääkida tihti ka inimestele, kellel on sarnane taust, arvates, et neile antakse liigselt negatiivseid hinnanguid. (Sinko jt, 2020: 11-12). Enamik endisi õigusrikkujaid ei saa peaaegu üldse toetust oma peredelt ja kogukondadelt. Kogukonnaliikmed teavad, et nad on endised süüdimõistetud ja seetõttu koheldakse neid stereotüüpselt. Perekonna toetuseta on neil aga takistatud juurdepääs põhivajadustele nagu riietus, peavari, toit ja majutus. Paljudel endistel kurjategijatel, kes seisavad silmitsi tõrjumisega perekonna ja kogukonna poolt, on raskusi taasintegreerumisel ühiskonda. Sellest tulenevalt on nende kõige tõenäolisemad kontaktid teised kurjategijad. (Chikadzi, 2017: 293).

2.3. Tugiteenuste kättesaadavus

Kirjandusest lähtuvalt on vabanemisjärgsetel programmidel positiivne mõju retsidiivsusele ja eeliseid kulude vältimisel. Sotsiaalse toetuse suurendamisele suunatud programmid on efektiivsemad kui korrigeeriv sekkumine. See on tõestatud tõhus vahend korduvkuritegevuse vähendamiseks ning on potentsiaalselt ka kulutõhusam. Haridus- ja tööhõiveprogrammid on vabanemisjärgse tööhõive ja kulude vähendamise seisukohalt olulised. Retsidiivsuse vähendamise osas on kõige paremaid tulemusi andnud kõrgharidusprogrammide rakendamine. Vabanemisjärgsed programmid peaksid muuhulgas tegelema ka kriminogeensete vajadustega (nt kuritegelik mõtlemine, ainete kuritarvitamine ja antisotsiaalsed eakaaslased), pakkudes järjepidevat hoolt. Sellisel viisil võivad tulemused olla lootustandvamad ka vaimse tervise häiretega endistele süüdimõistetutele. (Duwe, 2017: 21 – 22).

Vanglast vabanenute toimetulekut ning retsidiivsust mõjutavad kõige enam eluaseme olemasolu, haridus, tervis, tööhõive, narkootikumide ja alkoholi tarvitamine, sissetulek, sotsiaaltoetused ja võlad, lapsed ja pere ning suhtumine ja käitumine. Tihti on vangistusest vabanenutel puudulikud ka sotsiaalsed- ning igapäevaelu korraldamise oskused. Riigi ja kohalike omavalitsuste poolt on nende kitsaskohtadega tegelemiseks mõeldud erinevad teenused, kuid sageli puuduvad vangistusest vabanejatel oskused või harjumused pöörduda oma probleemidega ametiasutuste poole, nad ei oska oma abivajadust adekvaatselt hinnata või ei ole piisavalt motiveeritud seda tegema. (Tugiteenus vanglast...2020: 5-6). Peale vangistust ühiskonnaga kohanemine võib olla endiste süüdimõistetute jaoks keerukas kuna järelhooldusteenust osutatakse piiratud ulatuses või üldse mitte. Vangistuses olles osutatakse vangidele teenuseid ja tuge erinevate väljalaske-eelsete programmide kaudu kui vabanemiskuupäev on lähenemas, kuid vabanemisjärgsetel on järelteenused puudulikud, mis on aga kriitilise tähtsusega aitamaks toime tulla kohanemisega vabaduses. (Chikadzi, 2017: 297).

2017. aastal avaldatud uurimuses järelendus endiste vangide kogemuste põhjal, et suurem osa neist sai vabastamisjärgsetel tuge oma partnerilt või lähedastelt pereliikmetelt. Lisaks emotsionaalsele toele aidati neid majutuse ja rahalise abiga. Väike hulk inimesi lootis partnerite või perekonna puudumisel vajaliku toetuse saamiseks sõpradele. Endistel süüdimõistetutel, kellel polnud aga lähedasi, kelle poole abi saamiseks pöörduda, said mõnel juhul abi kogukondlikest ühendustest või Päästearmeelt. Endised jõuguliikmed, kellest paljud olid vanglas olles otsustanud kuritegevusest loobuda, pöördusid muu toetuse puudumisel tavaliselt

jõukude poole tagasi, saamaks majutust ja rahalist abi, mis omakorda viis nad tagasi kuritegevuslikule teele. Pärast vabastamist ollakse üldjuhul ülekoormatud suurte probleemidega, sealhulgas pangakontode loomine ja hüvitiste maksmine, olemasolevate trahvide ja nende võlgadega tegelemine, eluaseme ja töö leidmine ning läbirääkimised lastele ligipääsu üle. Vähesed olid saanud pärast vabastamist vajalikke tugiteenuseid ning seda iseloomustati mõnikord kui teadlikku valikut. Mitmete vanglast vabanenute kogemuse põhjal osutus hüvitiste ja tugiteenuste saamine aga keerukaks ja ajamahukaks protsessiks (Morrison ja Browman, 2017).

3. TEGEVUSTERAAPIA ROLL JA SEKKUMISED NING TULEMUSLIKKUS VANGISTUSES VIIBINUD JA SEALT VABANENUD INIMESTE TASÜHISKONNASTAMISEL

3.1. Tegevusteraapia roll vangistuses viibinute ja sealt vabanenute rakenduses

Tegevusterapeudi rolliks vangide taasühiskonnastamisel on aidata tuvastada ja ületada tõkked, mis võivad vanglast väljudes takistada kogukonda taasintegreerumist. Oluline on arvestada, et endiste kinnipeetavate sotsiaalne häbimärgistamine on reaalsus, millega neil tuleb silmitsi seista ning see võib takistada nende majanduslikku iseseisvumist. (Tilenni jt, 2020). Kvaliteetne rehabilitatsiooniteenus tähendab, et pereliikmed ja ühiskond peaksid olema kaasatud protsessi, et tekiks arutelu, kuidas vähendada retsidiivsust ja mõjutada vangistusest vabanenute elu (Bello, 2024: 464). On tähtis, et rehabilitatsiooniprogrammid pakuksid võimalusi parandamiseks süüdimõistetute käitumist, arendaksid sotsiaalseid oskusi, emotsioonide reguleerimist, ajaplaneerimist ja rahajuhtimist ning aitaks neil valmistuda tööalaseks karjääriks. Vangistusest vabanemise eel on taasühiskonnastamiseks mitmeid ettevalmistavaid tegevusterapeutilisi sekkumisi. Struktureeritud tegevustes osalemine julgustab muutma elustiili ja mõjutab tegema paremaid valikuid. Vangistuses viibinutel on tegevuste valik piiratud ning palju sisustamata vaba aega, mistõttu on nende tegevusse rakendamine oluline. Läbi selle saavad vangistuses viibijad emotsionaalset rahulolu ning oskavad ära tunda ja toime tulla stressirohkete olukordadega. (Tilenni jt, 2020).

Kõige enam saavad seaduserikkujad teenuseid, mida osutavad sotsiaaltöötajad ja nõustajad. Enamasti hõlmavad need teenused arutelupõhiseid tegevusi, andmata neile võimalust rakendada neid oskuseid elulistes situatsioonides. See tekitab probleemi, kus teenusesaaja ei tea, kuidas kasutada kinnipidamisasutuses saadud teadmisi kui tuleb aeg neid vabaduses olles rakendada. See omakorda võib neid lükata tagasi vanade harjumuste ja retsidiivsuse juurde. Retsidiivsus ja väljakutsed, millega seaduserikkujad peavad silmitsi seisma on indikaatoriks tegevusteraapia teenuse vajadusele taasühiskonnastamise protsessis. (Berdal jt, 2014: 55 – 56).

Vangistuses viibinu vaatenurgast on väga oluline roll suhtel inimestega väljaspool vanglat, kelleks võib olla ka tegevusterapeut. Sellistes keskkondades nagu vanglad, kus normaalsus muul moel on puudulik, võib välise reaalsusega kontakti hoidmine tuua kaasa normaalsuse tunde. (Tilenni jt, 2020). Tegevusteraapia turvatud vangla keskkonnas aitab vangistuses

viibijatel osaleda sotsiaalsetes rollides ja tegevustes, mille eesmärgiks on ühiskonda naastes mitte tagasi langeda kuritegelikule teele. Vanglateskkonna õiguslikud ja turvameetmed takistavad sealseid elanikke osalema nendele harjumuslikes või soovitud tegevustes tänu turvatud keskkonna tõttu puudulikele ressurssidele. Seetõttu võib tegevusteraapia pakkuda neile vajalikku struktuuri ja stabiilsust. (Huri, 2018: 58).

Eestis on iseseisvaks eluks tuge ja nõu soovivatele vabanemisjärgsetele inimestele mõeldud tugiteenus. Peamiseks sihtrühmaks sellele teenusele on tähtaegselt vanglast vabanenud isikud, sest nende retsidiivsuse määr on kõrgeim. See teenus on osalejale tasuta ning koosneb tugiisiku- ja majutusteenusest. Majutusteenuse saamise eelduseks on rehabiliteerimist soodustavate teenuste kasutamine, nende hulka kuulub ka tegevusteraapia. (Remmik jt, 2021: 10 – 12). 2011. aastal Õiguskantsleri poolt tehtud ettepanekus Tartu Vanglale märgiti, et vangla psühhiaatrilises osakonnas pole patsientidele loodud eraldi tegevusvõimalusi ning töötajate koosseisus pole ka tegevusterapeuti. Õiguskantsleri soovitus oli sealviibivate isikute raviprotsessi edukaks rakendamiseks kaaluda tegevusterapeuti palkamist. (Soovitus õiguspärasuse...2011: 2).

Üks peamisi väljakutseid tegevusteraapia rakendamisel kriminaalõigussüsteemis on piiratud tuntus ja arusaam ühiskonnas. Seadusandjad, poliitikakujundajad ja õigusasutuste esindajad ei ole tavaliselt kursis tegevusteraapia erialaga. Seetõttu seisavad praktikud silmitsi keerulise ülesandega saada võtmetegijateks poliitikakujundamise protsessis. Kriminaalõiguse valdkonnas töötavad inimesed on oluliselt rohkem teadlikud sotsiaaltöötajate ja juhtumikorraldajate kui tegevusterapeutide tööga. Seetõttu peavad tegevusterapeutid vaeva nägema, et näidata oma väärtust kriminaalõigusega seotud spetsialistidele ja saavutada kindel positsioon või saada rakendust vanglates. (Jaegers jt, 2020: 203).

3.2. Vabanemiseks ettevalmistavad ja vabanemisjärgsed tegevusteraapia sekkumised ja programmid

Indianapolis viidi läbi tegevusteraapia kogukonnas elamise oskuste programm, mille eesmärgiks oli aidata mehi, kes olid vangistuses viibinud 10 või enam aastat, naasta tagasi ühiskonda. Programmi läbiviimise keskkond oli unikaalne – osalised elasid internaadis ning neil oli lubatud kanda enda riideid, territooriumil vabalt liikuda ning osta toitu kommunaarist. Programmi igas sessioonis keskenduti erinevatele teemadele nagu tehnoloogia,

sotsialiseerumine, finantsoskused, tööalased oskused, tervise ja haridusega seotud oskused. Õppeprogrammis vaadati *PowerPoint* presentatsioone, osaleti grupitöodes nagu rollimänguna tööintervjuu läbimine, majapidamistööd, rahaga ümberkäimine jne. Osalisi julgustati küsimusi küsima ning oma kogemusi jagama. Rollimängudest saadav kasutegur oli suur, sest see andis reaalse tunnetuse, osalised pidid silmitsi seisma tegelikkusega, kus paljudel juhtudel pidi tööandjale rääkima vägivaldsest kuriteost. Samuti hinnati kõrgelt saadud informatsiooni nii loengute, esitluste kui ka infomaterjalide näol. (Crabtree ja Wall, 2016: 404 – 407).

Tegevusteraapia praktikas on *Kawa* mudel kliendikeskne sekkumisvahend, mis hõlbustab kliendi mõttemaailma sügavamalt mõistmist, aitab koostöös kliendiga luua eesmärgid ja tuvastada tervist ja heaolu puudutavaid takistusi. See võib olla kliendi jaoks tähenduslik sekkumine, mis võtab arvesse nende elu konteksti ja väärtushinnanguid. (Ober jt, 2022: 6). Vangla keskkonnas aitab *Kawa* mudeli järgi jõe joonistamine julgustada grupivestlust. *Kawa* joonistus annab osalejatele võimaluse vaadelda objektiivselt oma isiklikku olukorda, mõtiskleda teiste elu üle, tuvastada sarnasusi ja erinevusi ning seeläbi tõsta eneseteadlikkust. Selle eesmärgiks on arendada inimestevahelist suhtlemisoskust, mida saab kasutada rutiinsetes eluoludes ja keskkondades. Osalejad õpivad ja harjutavad ka teisi inimestevahelise suhtluse olulisi osasid nagu mitteverbaalne suhtlus ja kehakeel. Kinnipeetavaid julgustatakse mõistma ja arvestama, et teised võivad eelistada suhtlusstiile, mis erineb nende omast. Õpitakse ja harjutatakse oma suhtlemisviiside kohendamist. (Dillon jt, 2020: 189 - 190).

Inimestele on oluline, et töö mida nad teevad, oleks huvitav ja pakuks eduelamust, mistõttu on tegevusterapeutidel oluline roll, et säilitada selles populatsioonis kliendikeskne ja terviklik lähenemine. Kriminaalse minevikuga inimesed võivad sageli töökohalt saada vallandatud kuna oskused emotsioonide reguleerimiseks on puudulikud ning stressirohketes olukordades kaotatakse kannatus. See põhjustab raskusi tööajalooga ning viib madala enesehinnanguni. Konfliktide lahendamise ning toimetulekustrateegiate õpetamine on oluliseks komponendiks hõlbustamiseks sobival viisil konfliktide lahendamist, et säilitada töökoht ning olla üleüldiselt edukam. (Vest, 2021 :24). Tegevusterapeut saab vangla keskkonnas õpetada vangistatutele oskusi, kuidas leida ja säilitada töökohta. Sessiooni käigus õpitakse, kuidas ja kust leida sobiv töökoht tänasel tööturul, kuidas osaleda tööintervjuul, kuidas koostada ja edastada CV-d ja kuidas tööintervjuul selgitada oma kriminaalset tausta. Osalejaid juhendatakse koostama stsenaariumi, mis käsitleb vangistuses viibimisest õpitud, juba tehtud muudatusi ja nende tulevase tööplaane. Samuti osaletakse näidisintervjuudes. Sellised praktilised käsitlused loovad

vangistatutele struktuuri ning võimaldavad täita reaalseid tööle kandideerimise avaldusi. (Dillon jt, 2020: 190).

Tegevusteraapias on esile kerkiv valdkond kriminaalõigussüsteemi rakenduses raske psüühikahäiretega inimeste rehabilitatsioon. Valitsuse suuniste põhjal on soovitatav, et selline rehabilitatsiooniprotsess hõlmaks endas sotsiaalset kaasamist, milles on tegevusteraapeutidel oluline roll. Sotsiaalse kaasamise programmi sisuks on lisaks tavapärasele ravile ka astmeline kogukonna kaasamine ja üks-ühele eesmärkide kavandamine koos üksusepõhise tegevusteraapeutiga. Ühes sellises programmis osalejaid julgustati osalema tegevustes, mis olid spetsiifiliselt nende vajadustele vastavad. Sekkumised jagunesid erinevatesse kategooriatesse: vabaaja tegevused, kirjaoskust arendavad tegevused, haridusele keskenduvad tegevused ja tööga seotud tegevused. Igas kategoorias olid sätestatud sihid ja eesmärgid, mille poole püüelda (nt laiendada oma sotsiaalset võrgustikku, rollide, harjumuste ja identiteedi säilitamine ja arendamine, tutvumine kogukonnaharidusega, pakkuda kogukonnapõhist kaasatust). Kui osalejad olid saavutanud baastadmised mingis kategoorias ning nende funktsionaalne võimekus paranes, julgustati neid osalema keerukamates ja ülesannete põhistes tegevustes. (Fitzgerald, 2011: 465, 466 - 467).

Enamik seaduserikkujatele mõeldud programme keskendub meespopulatsioonile ega lahenda adekvaatselt probleeme naispopulatsioonis. Naisvangide vajadused jäävad tihti rahuldamata, mis aitab kaasa nende retsidiivsuse määra tõusule. 2022. aastal loodud tegevusteraapia programm keskendus seetõttu just naiste retsidiivsuse määra vähendamisele. Projekti raames loodi eluks vajalike oskuste ja teadmiste arendamise programm "Elumõistatuse kokkupanek", et arendada või täiustada eluoskusi naiste vanglas viibimise ajal, soodustades edukat üleminekut ühiskonda. (Severson, 2022: 49). Kõik sessioonid toimuvad suletud rehabilitatsioonikeskuses ja toetavad osaliste üleminekut kogukonda. Neljanädalase perioodi jooksul peaksid rühmad kohtuma vähemalt kaks korda nädalas. Grupi- või individuaalsessioone võib vajadusel lisada teemade ülevaatamiseks. Moodulid sisaldavad eesmärke, sissejuhatust, tegevusi ja aruteluküsimusi. Käsitlevateks teemadeks on unehügieen, enesehinnang, finantsoskused, cv koostamine, suhtlemisoskuse arendamine, ajajuhtimine ja planeerimine ning tervislike suhete loomine. Kõiki mooduleid saab kohandada ja muuta vastavalt osalejate vajadustega. (Severson, 2022: 18).

Californias läbiviidud uurimust ajendas vanglates õppivate inimeste kiire kasv, mis ajendab looma sujuvat üleminekut vanglast kõrgkooli suunduvate endistele seaduserikkujatele. Uuriti

endise vangina kolledžis õppiva tudengi ainulaadset kogemust üleminekul vanglast ülikoolilinnakusse. Uurimuses keskenduti sellele, kuidas ülikool suutis vastata vangistusest naasjate vajadustele ja millised on eduka ülikoolipõhise tagasipöördumisprogrammi omadused. Tulemused näitasid, et vangistusest naasjad seisavad üleminekul kõrgkooli endiselt silmitsi oluliste ja suurte väljakutsetega (finantsilised, isiklikud, akadeemilised, tööalased, tehnilised ja õiguslikud). Siiski võib lai valik ülikooli tugiteenuseid aidata riske leevendada. Näiteks pakub üks loodud programm terviklikke teenuseid, mida teised ülikoolid saavad kasutada, jäljendada või ümber kohandada. Programm pakub vangistusest tulnud üliõpilastele mitmeid rahastamisvõimalusi õppetoetuse, vautšerite, parkimiskaartide ja kinkekaartide näol. Seda tüüpi rahaline toetus vähendab stressi, pakkudes mugavust ja stabiilsust neile täiskasvanutele, kes siirduvad tagasi ühiskonda ja tulevad esimest korda ülikoolilinnakusse. Siiski oli osalejate tagasiside põhjal programmis mitmeid rahuldamata vajadusi ja võimalusi, sealhulgas suurem ja turvaline ruum, kus üles ehitada kogukonda, luua võrgustikke ja korraldada üritusi. (Anderson jt, 2023, 18 – 19). Veel üks teenus, mis oli õpilaste hinnangul abiks nende üleminekul ülikoolikeskkonda oli seotud inimestevahelise suhtluse ja toega. Üliõpilased hindasid mentorlust ja juhendamist väga kasulikuks. Õpilasi innustas kohtumine töötajate ja kaaslastega, kes olid kogenud sarnast, see andis neile kuuluvustunde. (Anderson jt, 2023, 13).

3.3. Sekkumiste tulemuslikkus

COPM (*Canadian Occupational Performance Measure*) on kliendikeskne hindamisvahend, mis on mõeldud kõikidele vanusegruppidele. Selle eesmärgiks on tuvastada ja prioritseerida probleeme, mis takistavad osalust igapäevaelu puudutavates toimingutes. COPM keskendub tegevusvõime hindamisele kõigis eluvaldkondades nagu enesehooldustoimingud, vaba aja veetmine ja produktiivsed tegevused. (About the...). Uurimuses, kus hinnati tingimisi järelvalve all olevate inimeste tööalase osaluse ja elukvaliteedi muutusi pärast tegevusteraapia sekkumisi, jõuti järeldusele, et isikukesksed sekkumised tõid kaasa inimeste elukvaliteedi ja tööalase soorituse ning rahulolu tõusu. Programmis osalenute poolt tajutud keskmist tööalast tulemuslikkust pärast sekkumist hinnati vastavalt COPM-ile. Tulemustena leiti töösooritusega rahulolu tõusu ning nende elukvaliteet paranes statistiliselt oluliselt. Vangistuses viibimise ajal osalesid kõik uuritavad isikud vaba aja tegevustes nagu lugemine, teleka vaatamine, muusika kuulamine, käsitöö ja spordi tegemine. 80% uuringus osalenutest teatas, et nad loobusid peale vangistusest vabanemist mitmetest vaba aja tegevustest. Põhjus võib olla selles, et need

tegevused polnud vangide jaoks tähenduslikud, mistõttu peale vabastamist polnud põhjust neid tegevusi jätkata. (Yaran ja Kayihan, 2023: 6 – 8)

Probleemsete valdkondade hulka kuulusid ka enesehoolduse- ja tervise hoidmisega seotud tegevused nagu küünte närimise kontroll ning suitsetamise vähendamine. Tegevusteraapia strateegiate väljatöötamisel selles vallas keskenduti emotsioonide teadvustamisele ja arendamisele ning isiklike tugevuste ja nõrkuste äratundmisele. Tehti plaane, kuidas probleemse käitumisega tegeleda. Sekkumisjärgselt olid tulemused nendes valdkondades paranenud. (Yaran ja Kayihan, 2023: 5 – 7).

Sotsiaalse kaasamise programmis osalenud raske psüühikahäirega kinnipeetavate sekkumisjärgseid tulemusi hinnati MOHOST-i (*Model of Human Occupation Screening Tool*) abil. MOHOST on hindamisvahend, mis käsitleb endas kontseptsioone nagu tahe, harjumus, oskused ja keskkond ning võimaldab terapeudil saada ülevaade kliendi tegevuslikest protsessidest. (Parkinson jt, 2006). Programmis osalenute üldine sotsiaalse kaasatuse skoorid olid sekkumisjärgselt ning võrreldes tavasekkumistega oluliselt kõrgemad. See muster jätkus ka teistes alamkategoriates – motivatsioon tegevustes osalemisel, suhtlemisoskus, protsessioskus. Kui tegevusliku puuduse seisund paraneb ja indiviid kogeb oskusi suurendavaid tegevusi, mis määratlevad positiivselt nende rollid, harjumused ja identiteedi, võib oodata käitumise ja motivatsiooni paranemist. (Fitzgerald, 2011: 470 – 471).

Endistele vangidele mõeldud tööalase rehabilitatsiooniprogramm koostöös tegevusterapeutiga on mõeldud hõlbustamiseks edukat taasintegreerumist, kuid endiste süüdimõistetute vaatenurgast on see ka pidurdavaks mehhanismiks. Programmis osalejateks on varem vangistatute kogukond, mis pakub neile mugavat keskkonda, millelt edasi reaalsusse liikuda on keerukas. Lisaks pakub selline rehabilitatsiooniprogramm turvatunnet, piisavalt leebust ja paindlikkust. Teised tööandjad ei pruugi kohtupäevade, puhkepäevade ja isiklike vajaduste või hilineamise tõttu teist võimalust anda. Programmis osalejatele meeldis tegevusterapeuti kohalolu ning nad tunnustasid programmi sotsiaalse stimuleerimise eest, kuid märkisid, et selle võimekus anda piisavalt teavet oma töövajaduste kohta on piiratud. Näiteks ei pakkunud programm nende hinnangul piisavalt väljaõpet osaleja huvidele vastavate spetsiifiliste oskuste arendamiseks või ei saanud nad piisavalt teavet kogukonna ühenduste kohta, mis oleks suunatud nende vajadustele. Tegevusterapeuti rolli hinnati abi eest, pakkudes kriitilist tugisüsteemi ja ohutut võimalust oma tunnete väljendamiseks. (Sinko jt, 2020: 9 – 10).

Pittsburghis, Pennsylvania osariigi maakonna vanglas töötati välja programm, mille eesmärgiks oli vangide edukas taasintegreerumine ühiskonda ning retsidiivsuse vähendamine. Programmis keskenduti vangide tegevuslikele vajadustele. Hallatavateks teemadeks olid eneseteadvus, eesmärkide seadmine, isiklik areng, psühhosotsiaalsed eluoskused ja tööga seotud oskused. Kinnipeetavaid kaasati tegevustesse, mis peegeldasid elulisi olukordi, millega kinnipeetavad võivad kokku puutuda. Uuringus osales 87 vangi, kellest enamik olid vanuses 20-40, meessoost ning enne vangistust töötud. Sekkumine hõlmas kaheosalist faasi: eelvabastusfaasi ja järelvabastusfaasi, kus endised kurjategijad kohtusid spetsialistiga ja planeerisid järgnevaid samme. Programmis osalenutest 59 naasis kogukonda ning üks vang naases tagasi vanglasse, mis annab retsidiivsuse määraks 2% võrreldes kontrollgrupi 60%-ga. See näitab suurt erinevust kahe grupi vahel. 57% programmis osalenutest sai konkurentsivõimelise töö, 9% olid tööotsingufaasis ning 56% said vähemalt miinimumpalga tasemele vastava töö. Uuring andis tõendeid selle kohta, et tegevusteraapia sekkumine vangide eel- ja järelvabastuse ajal võib otsest mõju avaldada retsidiivsuse määradele. Sekkumised, mis keskenduvad kogukonnas toe leidmisele ja tööotsingutele, avaldavad olulist mõju endiste kinnipeetavate hakkamasaamisele ühiskonnas. (Butz, 2010: 5 – 6).

4. ARUTELU

Lõputöö eesmärgiks oli anda ülevaade tegevusteraapia sekkumistest ning nende tulemuslikkusest vangistusest vabanenute vaatenurgast. Sellest tulenevalt käsitleti töös vangistusest vabanenute takistusi ühiskonda sulandumisel ning erinevaid tegevusteraapia sekkumisi ning nende tulemuslikkust.

Toimetulekut vabaduses mõjutavad kõige enam eluaseme olemasolu, haridus, tervis, tööhõive, narkootikumide ja alkoholi tarvitamine, sissetulek, sotsiaaltoetused ja võlad, lapsed ja pere ning suhtumine ja käitumine. Probleemide ilmnemise puhul on vangistusest vabanejatel tihti puudulikud oskused ja harjumused nendega iseseisvalt tegeleda ning sageli ei osata hinnata abivajadust või puudub selleks motivatsioon. (Tugiteenus vanglast...2020: 5-6). Jasni jt (2021) toovad välja, et tihti on vangistusest vabanenud inimesed hüljatud oma pere poolt ning kogevad häbimärgistamist oma lähedastelt. Samuti on keerukas suhete loomine, sest sageli on vangistusest naasnutel keeruline ka iseennast ülal pidada. (Jasni jt, 2021: 29-31). Töö autor leidis kinnitust, et nimetatud tegurid on takistused, millega tegelemata jätmine võib vangistusest vabanenute jaoks tähendada tagasipöördumist vanade harjumuste juurde ning olla teeks retsidiivsusele. Autor usub, et ühiskonnast pikalt isoleeritud inimene ei suuda nii komplekssete probleemidega iseseisvalt toime tulla, mistõttu peab tähtsaks tugiteenuste rakendamist nii vangistuses viibimise ajal kui ka vabanemisjärgselt. Töö autori seisukohalt on oluline, et need programmid kaasaksid muuhulgas ka kogukonda ja pereliikmeid.

Vangistusaja jooksul saavad seal viibivad inividid tuge ja erinevaid teenuseid, kuid vabadusse naasnud endised vangid on haavatav populatsioon, mis on suures osas jäänud tähelepanuta. Endiste vangistatute perspektiivi ja nende poolt tunnetatud raskuseid toimetulekuga vabaduses on vähe uuritud. Tegevusteraapia põhimõtted rõhutavad selle tähtsust, et igal inimesel on võimed ja oskused tegevuses osalemiseks. Kuid läbi vangistuse kaotatakse oma kodanikuvabadused, mis mõjutavad otseselt tegevuslikku osalust ühiskonnas (Carmean jt, 2019). Seetõttu naasevad endised vangistatud vabadusse ilma oskusteta seal toime tulla ning tihtipeale kogevad ka tõrjumist ja stigmasid kogukonna poolt. Olles niivõrd kõrvalejäetud, on naasmine tagasi kuritegelikule teele lihtne. Vähe on inimesi, kes vaataksid kõrvale eelarvamustest ja püüaksid mõista nende käitumise sisemist põhjuslikkust. Tegevusterapeutid näevad oma praktika keskmis indiviidi oma lootuste ja püüdlustega, nähes kaugemale nende piirangutest ja diagnoosidest (About occupational...). Autori seisukohalt on tegevusterapeuti

roll vangide taasühiskonnastamisel suure perspektiiviga. Läbi oma õpingute on antud töö autor praktiseerinud ja omandanud teadmised sotsiaalsete oskuste arendamiseks, õppinud erinevaid emotsioonide reguleerimise tehnikaid, empaatia rakendamist, probleemi lahendamise oskuseid ja veel palju muud, mis leiaksid rakendust antud populatsiooni rehabiliteerimisel. Tegevusteraapia õppe läbinutel on multifunktsionaalsed oskused toetamaks vabanenuid nende elu erinevates valdkondades.

Kirjandusest selgus, et vangistusest vabanenute töötuse määr USA-s on ligi viis korda kõrgem üldisest populatsioonist ning Eestis on vangistamisjärgselt töötuid 42%. (Couloute ja Kopf, 2018, Kuritegevus Eestis...2019). Endised süüdimõistetud tajusid vabastamisjärgselt tööturule naastes mitmeid piiranguid ja usaldamatust tööandjate poolt (Jasni jt, 2021: 32). Kogutud andmete põhjal osutusid töö otsimise ja leidmisega seotud probleemid endiste vangide vaatenurgast üheks suurimaks väljakutseks. Antud uurimuses käsitleti mitmeid tegevusteraapia sekkumisi, mis on tööturule sisenemisel olulise väärtusega. Tööga seotud oskuste kõrval on suure osatähtsusega ka sotsiaalsete oskuste ja suhtlemise õpetamine, millel on oluline väärtus pea igas eluvaldkonnas, nii nagu ka konfliktide lahendamise oskus. Toimetulekstrateegiate omandamine on oluline komponent konfliktide lahendamisel, mis tuleb kasuks nii tööturul, kui ka üleüldiselt elus (Vest, 2021 :24). Tööhõivet puudutav on antud lõputöös läbivalt esilekerkiv teema ning autor nõustub, et töö leidmine on vabastamisjärgselt üheks suurimaks takistuseks edukaks toimetulekuks vabaduses.

Uurimusi, kus keskenduti tegevusteraapia sekkumiste tulemuslikkusele vangistusest vabanenute vaatenurgast, oli vähe. Ent uurimustes, kus neid käsitleti, olid tõusnud nii nende tööalased kui ka enesehoolduse ja tervise hoidmisega seotud toimingud (Yaran ja Kayihan, 2023), samuti motivatsioon tegevustes osalemisel, suhtlemisoskus ning protsessioskus (Fitzgerald, 2011). Butz (2010) kirjeldas oma uurimuses tegevusteraapia programmi, kus tegeleti vangide eneseteadvuse, eesmärkide seadmise, isikliku arengu, psühhosotsiaalsete eluoskuste ja tööga seotud oskustega. Selles programmis osalenute retsidiivsuse määr oli 2% võrreldes kontrollgrupi 60%-ga. (Butz, 2010: 5 – 6). Sinko (2020) poolt kirjeldatud uurimuses selgus, et rakendatud programm ei pakkunud endiste kinnipeetavate hinnangul piisavalt väljaõpet osaleja huvidele vastavate tööalaste spetsiifiliste oskuste arendamiseks ning nad ei saanud piisavalt teavet kogukonna ühenduste kohta, kust abi ja tuge saada (Sinko jt, 2020). Töö autori hinnangul on v oluline on mõista endiste kinnipeetavate seisukohti ja tagasisidet seoses tegevusteraapia programmidega kuna see annab olulist sisendit teenuse parendamiseks ja

kohandamiseks vastavalt vajadustele. Töö autor leiab, et vabanemisjärgsetele sekkumistele ja nende tulemuslikkusele on pööratud vähem tähelepanu, kui vanglateskkonnas läbiviidud sekkumistele.

Jaegers jt (2020) tõid välja, et sageli on takistuseks rakendamaks tegevusterapeute kriminaalsüsteemis töösse, see et seadusandjad, poliitikakujundajad ja õigusasutuste esindajad ei ole tavaliselt kursis tegevusteraapia erialaga. (Jaegers jt, 2020: 203). Autor nõustub selle seisukohaga ning leiab, et see annab selgelt märku, et tegevusterapeutide töös on endiselt vaja näha vaeva oma väärtuse näitamisega. Autor usub, et tegevusteraapia praktikas peaks üheks oluliseks osaks olema oma eriala teadlikkuse tõstmine, inimeste harimine ning lobitöö. Antud töö autori hinnangul on tegevusteraapia roll Eestis nii vangistuses viibivate kui sealt vabanenute rakenduses leidnud väga vähe kõlapinda ja teadlikkus selles valdkonnas on madal.

Ettepanekud edasiseks:

- Julgustada tulevasi lõputöö kirjutajaid uurima edasi seoseid tegevusteraapia rakendamise ja retsidiivsuse vahel
- Edendada tegevusteraapia rakendamist Eesti karistussüsteemis. Käesoleva lõputöö autor edastab antud lõputöö peale kaitsmist Justiitsministeeriumile, Tallinna Vanglale, Tartu Vanglale ja Viru Vanglale.

JÄRELDUSED

Lähtuvalt töö ülesannetest tehakse antud lõputöös järgnevad järeldused:

1. Vangistusest vabanenud inimeste taasühiskonnastamise protsessi raskendavad tegurid hõlmavad endas takistusi tööturule sisenemisel, vaenulikku suhtumist kogukonna poolt, sotsiaalse võrgustiku puudumist, motivatsiooni ja oskuste puudumine tugivõrgustike poole pöördumisel, vabanemisjärgsete teenuste vähesus. Vabadusse naasnutel on sageli ununenud ja nürinenud sotsiaalsed oskused, mis on olulise tähtsusega ühiskonnas toimimisel. Suureks probleemiks vabanenute endi vaatenurgast on ka töökoha leidmine, seda takistavad nii nende sisemised kui ka ühiskonna poolt tingitud stigmad ja eelarvamused. Puudulikud on teenused, mis toetaksid vangist vabanenuid ning tihti pole neil ka usaldust või teadlikkust ametnike poole pöördumiseks.
2. Vangistusest vabanenud on sageli lähedaste ning kogukonna poolt väljatõrjutud ning tugivõrgustiku puudumisel jäävad neil tihti baasvajadused täitmata, mis võib olla hüppelauaks kuritegelikule teele naasmisel. Tegevusterapeudi roll nii vangistuses viibinute kui ka sealt vabanenute rakenduses on olulise väärtusega. Tegevusterapeutid on unikaalsed ja mitmekesiste oskustega spetsialistid, kes suudavad pakkuda tuge erinevates valdkondades, aidates muuhulgas vähendada vangistusest naasnute väljatõrjutustunnet ning luua tugevamaid sidemeid lähedaste ja kogukonnaga, vähendades seeläbi kuritegelikule teele naasmise riski. Tegevusterapeutide roll rehabilitatsiooniprogrammides on praktilise väärtusega, õpetades mitmesuguseid eluks vajalikke oskuseid nagu sotsiaalsed oskused, emotsioonide reguleerimine, ajaplaneerimine, tööga seotud oskused, rahajuhtimine jne. Tegevusteraapia sekkumiste rakendamisel ja planeerimisel tuleks arvesse võtta indiviidi unikaalseid oskusi ja omadusi, pakkudes neile empaatiat ja mõistmist, mida kriminaalse minevikuga inimesed ei pruugi mujalt saada.
3. Sekkumiste tulemuslikkuse hindamine vangistusest vabanenute vaatenurgast annab olulist infot parandamaks tegevusteraapia teenuse kvaliteeti ning seeläbi aitaks see parandada vabadusse naasnute elukvaliteeti ja toimetulekut ning vähendada retsidiivsust, edendades seeläbi turvalisemat ja tervemat ühiskonda. Tegevusteraapia sekkumiste tulemused on näidanud retsidiivsuse vähenemist ning toetanud vangistusest

vabanenute üldise eluga rahulolu läbi motivatsiooni tõusu, sotsiaalsete- ja tööalaste oskuste parenemise.

Uurimistöö eesmärk ja ülesanded said täidetud kuna autor andis ülevaate tegevusterapeudi rollist vanglasüsteemis ja selle olulisusest retsidiivsuse vähendamisel, kirjeldas erinevaid tegevusteraapia sekkumisi ning andis ülevaate sekkumiste tulemuslikkusest vangistusest vabanenute perspektiivist.

KASUTATUD KIRJANDUS

Anderson, A., Jones, P., Joseph, R. (2023). Reentry and transition into college life: A study of formerly incarcerated individuals in Southern California. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*.

DOI: 10.1080/10911359.2023.2244019

Bello, P. (2024). Exploring the Factors That Promote Recidivism in a Sample of Parolees. *International Journal of Social Science Research and Review*, 6 (11), 457 – 467.

https://www.researchgate.net/publication/378468994_Exploring_the_Factors_That_Promote_Recidivism_in_a_Sample_of_Parolees

Berdal, A., Meyer, M., Sadlowsky, N. (2014). Reducing Recidivism for Youth through an Integrated Residential and Community-Based Program. Magistritöö. University of North Dakota.

<https://commons.und.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1020&context=ot-grad>

Butz, N. (2010). Foreseen Role For Occupational Therapy Rehabilitation In Correctional Facilities. Emerging Practice CAT: Pacific University

<https://core.ac.uk/download/pdf/48844514.pdf>

Cain, C. (2023). Occupational Justice in the Justice System: The Impact of Occupational Therapy on Incarcerated Americans. Honors Theses.

https://encompass.eku.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2000&context=honors_theses

Carmean, A., Boman, A., Kowalski, K., Walsworth, J. (2019). Occupational Therapy in Prisons. Occupational Therapy Graduate Research. Grand Valley State University.

https://scholarworks.gvsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1010&context=ot_community_based

Chikadzi, V. (2017). Challenges facing ex-offenders when reintegrating into mainstream society in Gauteng, South Africa. *Social Work/Maatskaplike Werk*, 53 (8), 288 – 300.

<http://www.scielo.org.za/pdf/sw/v53n2/08.pdf>

Couloute, L., & Kopf, D. (2018). Out of prison & out of work: Unemployment among formerly incarcerated people. Prison Policy Initiative.

<https://www.prisonpolicy.org/reports/outofwork>.

Crabtree, J., Wall, J. (2016). Evaluation of a Prison Occupational Therapy Informal Education Program: A Pilot Study. *Occupational Therapy International*, 23 (4), 401 – 411.

https://www.researchgate.net/publication/309394456_Evaluation_of_a_Prison_Occupational_Therapy_Informal_Education_Program_A_Pilot_Study

Devos, G., Hauser, K., Kitchen, K., Ring, B. (2012). Response to Call for Adult Corrections Capacity Review: Enabling Ability through Occupational Therapy. Manitoba Society of Occupational Therapists.

<http://www.msot.mb.ca/wp-content/uploads/2014/05/Response-to-Corrections-from-Occupational-Therapy-Feb-2012.pdf>

Duwe, G. (2017). The Use and Impact of Correctional Programming for Inmates on Pre- and Post-Release Outcomes. Minnesota: U.S. Department of Justice.

<https://s3.wp.wsu.edu/uploads/sites/2180/2022/12/Use-and-Impact-of-Correctional-Programming.pdf>

Fitzgerald, M. (2011). An Evaluation of the Impact of a Social Inclusion Programme on Occupational Functioning for Forensic Service Users. *British Journal of Occupational Therapy*, 74(10), 465 – 472.

<https://journals.sagepub.com/doi/epdf/10.4276/030802211X13182481841903>

Huri, M. (2018). *Occupational Therapy: Therapeutic and Creative Use of Activity*. IntechOpen.

https://books.google.ee/books?hl=en&lr=&id=Zi-RDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA51&dq=occupational+therapy+jail+program&ots=PyPZGA53rL&sig=coSOvTD9gLKl_yA0y0evuRmK2WA&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

Jaegers, L, A., Dieleman, C., Dillon, M, B., Rogers, S., Munoz, J, P., Barney, K, F. (2020). Justice-Based Occupational Therapy Initiative: Advancing Occupational Justice in Criminal Justice Systems. *Annals of International Occupational Therapy*, 3 (4), 200 – 208.

<https://journals.healio.com/doi/epdf/10.3928/24761222-20200309-02>

Jasni, M, A., Bakar Ah, S, H, A., Nasir, N, C, M. (2021). Tough Life after Prison: An Analysis of 19 Former Prisoners in Malaysia. *Journal of Community Development Research*, 14(1), 24 – 36.

https://www.researchgate.net/publication/350372379_Tough_Life_after_Prison_An_Analysis_of_19_Former_Prisoners_in_Malaysia

Kuritegevus Eestis 2019. (2019). Justiitsministeerium: Tallinn.

<https://www.kriminaalpoliitika.ee/kuritegevuse-statistika/retsidiivsus.html> (14.08.2023).

Liem, M., Weggemans, D. (2018). Reintegration Among High-Profile Ex-Offenders. *Journal of Developmental and Life-Course Criminology*, 4, 473 – 490.

<https://link.springer.com/article/10.1007/s40865-018-0093-x>

Marc, C. (2017). Occupational therapy - possible solution for Preventing the breach of criminal law and Socially reintegrating offenders. *LESIJ - Lex ET Scientia International Journal*, 2, 136 – 144.

https://lexetscientia.univnt.ro/download/612_LESIJ_XXIV_2_2017_art.013.pdf

Morrison, B., Browman, J. (2017). What happens beyond the gate? Findings from the post-release employment study. *The New Zealand Corrections Journal*, 5(1).

https://www.corrections.govt.nz/resources/research/journal/volume_5_issue_1_july_2017/wh_at_happens_beyond_the_gate_findings_from_the_post-release_employment_study

Naser, R, L., Visher, C, A. (2006). Family Members' Experiences with Incarceration and Reentry. *Western Criminology Review*, 7(2), 20–31.

<https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=caba69f7da17270efc295ede140e7ab0714cfbb>

Ober, J, L., Newbury, R, S., Lape, J, E. (2022). The Dynamic Use of the Kawa Model: A Scoping Review. *The Open Journal of Occupational Therapy*, 10 (2), 1 – 12.

<https://scholarworks.wmich.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1952&context=ojot>

Intervention. (2020). Oxford Dictionary.

<https://www.lexico.com/definition/intervention> (13.05.2024)

Ozkan, E., Belhan, S., Yaran, M., Zarif, M. (2018). Occupational therapy in forensic settings. Raamatus: Huri, M. (toim.). (2018). *Occupational Therapy - Therapeutic and Creative Use of Activity* 51 – 70. London: InTechOpen.

DOI:10.5772/intechopen.79366

Parkinson, S., Forsyth, K., Kielhofner, G. (2006). Model of Human Occupation Screening Tool (MOHOST). Chicago: University of Illinois at Chicago.

<https://moho-irm.uic.edu/productDetails.aspx?aid=4>

Remmik, M., Urmann, H., Tubelt, E., Lees, K., Espenberg, K., Tamm, G., Eelmaa, S., Markina, A., Puur, S., M. (2021). Vanglast vabanenute tugiteenuse tulemuslikkuse hindamine. Kriminaalpoliitika uuringud: Justiitsministeerium.

<https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/vanglast-vabanenute-tugiteenuse-tulemuslikkuse-hindamine>

Royal College of Occupational Therapists. *About occupational therapy.*

<https://www.rcot.co.uk/about-occupational-therapy/what-is-occupational-therapy>

(22.08.2023)

Severson, K. (2022). Building Life Skills And Reducing Recidivism. University of North Dakota: North Dakota.

<https://commons.und.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1562&context=ot-grad>

Soovitus õiguspärasuse ja hea halduse tava järgimiseks. (2011). Õiguskantsler: Tallinn.

https://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/õiguskantsleri_soovitus_tartu_vanglale_vanglate_psuhiiaatriaosakonna_kontrollkaik.pdf (25.04.2024).

The Canadian Occupational Performance Measure. *About The COPM.*

<https://www.thecopm.ca/about/> (13.05.2024).

Tilenni, I., Parente, M., Berardi, A., Panuccio, F., Tofani, M., Galeto, G. (2020). The role of the occupational therapist in prison rehabilitation program: systematic review. *Senses and Sciences*, 7 (1), 929 – 943

<https://sensesandsciences.com/index.php/Senses/article/view/180/160>

Tegevusterapeut, tase 6. Kutsestandard. (2018). Tervishoiu Kutsenõukogu. Tallinn.

<https://www.kutseregister.ee/ctrl/et/Standardid/exportPdf/10684200/> (13.05.2024).

Tugiteenus vanglast vabanejatele. (2020). Sotsiaalministeerium: Tallinn.

https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/TAT%20Tugiteenus%20vanglast%20vabanejatele_28.01.2020.pdf (14.08.2023).

Vest, B. (2021). Implications for Occupational Therapy in Community Re-Entry. Department of Occupational Therapy: Indiana University.

<https://scholarworks.iupui.edu/server/api/core/bitstreams/aa2ab1f9-e0b8-4d67-a508-e11bdc3e3d60/content>

Yaran, M., Kayihan, H. (2023). The change in occupational participation and quality of lifefollowing occupational therapy for people supervised by probation. *Australian Occupational Therapy Journal*, 1 – 11.
<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/1440-1630.12880>